

MAKTAB VA OILA HAMKORLIGIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MA‘NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH MEXANIZMLARI

Djakbarova Mahliyo Ibraximjonovna,
NamDPI Boshlang‘ich ta‘lim innovatsiyalari
kafedrasida katta o‘qituvchisi, PhD.
djakbarovamahliyo1@gmail.com

Abdupattoyeva Oydina Solijonovna,
NamDPI Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi
BTS-IU-26 guruh talabasi.
+998778172545

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23347260>

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab va oila hamkorligida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqotda tarbiyaviy maqsadlarni muvofiqlashtirish, ota-onalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish, o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasidagi muntazam kommunikativ hamkorlik, oilaviy va maktab tarbiyaviy faoliyatini integratsiyalash hamda ijobiy xulq-atvorni amaliy faoliyat orqali mustahkamlash asosiy mexanizmlar sifatida belgilangan. Shuningdek, oilaviy loyihalar, kitobxonlik, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar va raqamli vositalardan foydalanishning tarbiyaviy imkoniyatlari tavsiflangan.

Kalit so‘zlar: ma‘naviy-axloqiy tarbiya, maktab va oila hamkorligi, boshlang‘ich ta‘lim, pedagogik mexanizm, oilaviy loyiha.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические механизмы духовно-нравственного воспитания учащихся начальных классов во взаимодействии школы и семьи. В качестве основных механизмов определены согласование воспитательных целей, развитие педагогической компетентности родителей, регулярное коммуникативное взаимодействие учителя и родителей, интеграция семейной и школьной воспитательной деятельности, а также закрепление положительного поведения учащихся посредством практической деятельности. Раскрываются воспитательные возможности семейных проектов, чтения, ролевых игр, проблемных ситуаций и цифровых средств.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, взаимодействие школы и семьи, начальное образование, педагогический механизм, семейный проект.

Abstract. This article examines the pedagogical mechanisms of spiritual and moral education of primary school pupils through school–family collaboration. The main mechanisms identified include coordination of educational goals, development of parents’ pedagogical competence, regular communication between teachers and parents, integration of family and school educational activities, and reinforcement of positive behaviour through practical activities. The educational potential of family projects, reading activities, role-playing, problem-based situations, and digital tools is also described.

Keywords: spiritual and moral education, school–family collaboration, primary education, pedagogical mechanism, family project.

Kirish. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi bolaning shaxsiy, ijtimoiy va axloqiy sifatlari faol shakllanadigan muhim pedagogik davr hisoblanadi. Ushbu bosqichda o‘quvchida halollik, rostgo‘ylik, adolat, mehr-oqibat, kattalarga hurmat, kichiklarga g‘amxo‘rlik, mas‘uliyat va vatanparvarlik kabi ma‘naviy-axloqiy fazilatlarining shakllanishi keyingi ta‘lim va ijtimoiy faoliyat uchun muhim zamin yaratadi. Shu sababli boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy jarayonni faqat o‘quv faoliyati doirasida emas, balki oila va maktabning uzviy hamkorligi asosida tashkil etish pedagogik jihatdan dolzarb masalalardan biridir.

Oila bolaning dastlabki ijtimoiylashuv va tarbiya muhiti sifatida uning xulq-atvori, munosabatlari va qadriyatlar tizimiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Maktab esa ushbu jarayonni pedagogik jihatdan tizimlashtiradi, o‘quvchining bilimlari, ijtimoiy tajribasi va axloqiy qarashlarini maqsadli rivojlantiradi. M. Inomovning tadqiqotlarida oila va maktab hamkorligida o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy tarbiyasini tashkil etish masalalari alohida pedagogik muammo sifatida ko‘rib chiqilgan [1]. M. Quronov esa maktab va oila hamkorligini tarbiyaviy jarayonning muhim subyektlari o‘rtasidagi maqsadli pedagogik aloqalar tizimi sifatida talqin qiladi [2].

Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda maktab va oilaning tarbiyaviy talablari o‘zaro muvofiqlashtirilishi zarur. Chunki maktabda shakllantirilayotgan axloqiy me‘yorlar oiladagi tarbiya mazmuni bilan uyg‘unlashmasa, o‘quvchida turli vaziyatlarga nisbatan qarama-qarshi xulqiy munosabatlar yuzaga kelishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi – maktab va oila hamkorligida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali pedagogik mexanizmlarini aniqlash hamda ularni amaliy jihatdan tavsiflashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ma‘naviy-axloqiy rivojlanishini shaxs, oila va maktabning o‘zaro ta‘siri birligida o‘rganishga yo‘naltirilgan tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlar tashkil etdi. J. Epstein maktab, oila va hamjamiyat hamkorligini o‘quvchi rivojlanishiga xizmat qiluvchi maqsadli pedagogik faoliyat sifatida izohlab, bunday hamkorlik “o‘quvchi muvaffaqiyati bilan bog‘langan maqsadlar” asosida rejalashtirilishi va baholanishi lozimligini ta‘kidlaydi [3]. Mazkur nazariy qarash tadqiqotimizda maktab va oilaning tarbiyaviy faoliyatini alohida pedagogik ta‘sirlar majmui sifatida emas, balki yagona maqsadga yo‘naltirilgan o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqishga asos bo‘ldi. Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda M. Inomova oilada bolalarning ma‘naviy-axloqiy tarbiyasini milliy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liq holda talqin etib, oilaviy muhitning bolaning ma‘naviy qiyofasi shakllanishidagi tarbiyaviy imkoniyatlariga e‘tibor qaratadi [3]. M. Quronovning milliy tarbiya konsepsiyasida ham tarbiya mazmunini milliy qadriyatlar, ijtimoiy tajriba va shaxsning axloqiy sifatlari rivojlantirish bilan uyg‘unlashtirish zarurligi asoslanadi [4]. Shu jihatdan tadqiqotda ma‘naviy-axloqiy tarbiya natijalarini aniqlashda o‘quvchining nafaqat bilim va qarashlari, balki uning kundalik xulq-atvori, muloqot madaniyati, mas‘uliyati, o‘zaro yordamga tayyorligi hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabati ham tahlil qilindi.

Tadqiqotda maktab va oila hamkorligida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy-axloqiy tarbiyalash masalasini o‘rganish uchun pedagogik kuzatish, suhbat, ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o‘rganish, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Ilmiy-

pedagogik adabiyotlarni o‘rganish jarayonida M.O. Inomovning oilada bolalarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashga oid qarashlari, M. Quronovning milliy tarbiya va qadriyatlar masalasidagi yondashuvlari, R.A. Mavlonova va hammualliflarning tarbiya jarayonini tashkil etishga doir fikrlari hamda O.U. Hasanboyevaning boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish metodikasiga oid qarashlari tahlil qilindi. Pedagogik kuzatish jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dars va sinfdan tashqari faoliyatidagi xulq-atvori, tengdoshlari bilan munosabati, kattalarga hurmati, o‘zaro yordami, mas‘uliyatli munosabati kabi jihatlariga e‘tibor qaratildi. Suhbat metodi orqali o‘quvchilarning yaxshilik, halollik, hurmat, mehr-oqibat va mas‘uliyat kabi tushunchalar haqidagi fikrlari o‘rganildi. Shuningdek, maktab va oilaning tarbiyaviy ta‘siridagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash maqsadida pedagoglar va ota-onalar bilan oddiy mazmundagi suhbatlardan foydalanildi.

Tadqiqot davomida o‘rganilgan nazariy ma‘lumotlar va kuzatish natijalari o‘zaro taqqoslandi hamda umumlashtirildi. Taqqoslash metodi yordamida maktab va oilada o‘quvchilarga berilayotgan tarbiyaviy talablarning mazmunidagi o‘xshash va farqli jihatlar aniqlandi. Umumlashtirish asosida esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda oila va maktabning hamkorligini kuchaytirishga xizmat qiluvchi asosiy yo‘nalishlar belgilandi. Ular sifatida ota-onalar bilan muntazam muloqot qilish, o‘quvchining ijobiy xatti-harakatlarini qo‘llab-quvvatlash, oilada va maktabda yagona tarbiyaviy talablarni shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni kundalik faoliyat bilan bog‘lash hamda birgalikdagi tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish ajratildi. Mazkur metodlarning qo‘llanilishi tadqiqot mavzusini mavjud pedagogik qarashlar va amaliy kuzatishlar asosida yoritish, maktab va oilaning tarbiyaviy hamkorligiga oid muhim jihatlarni aniqlash hamda tegishli metodik xulosalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari maktab va oila hamkorligida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashni bir nechta o‘zaro bog‘liq mexanizmlar asosida tashkil etish maqsadga muvofiqligini ko‘rsatdi.

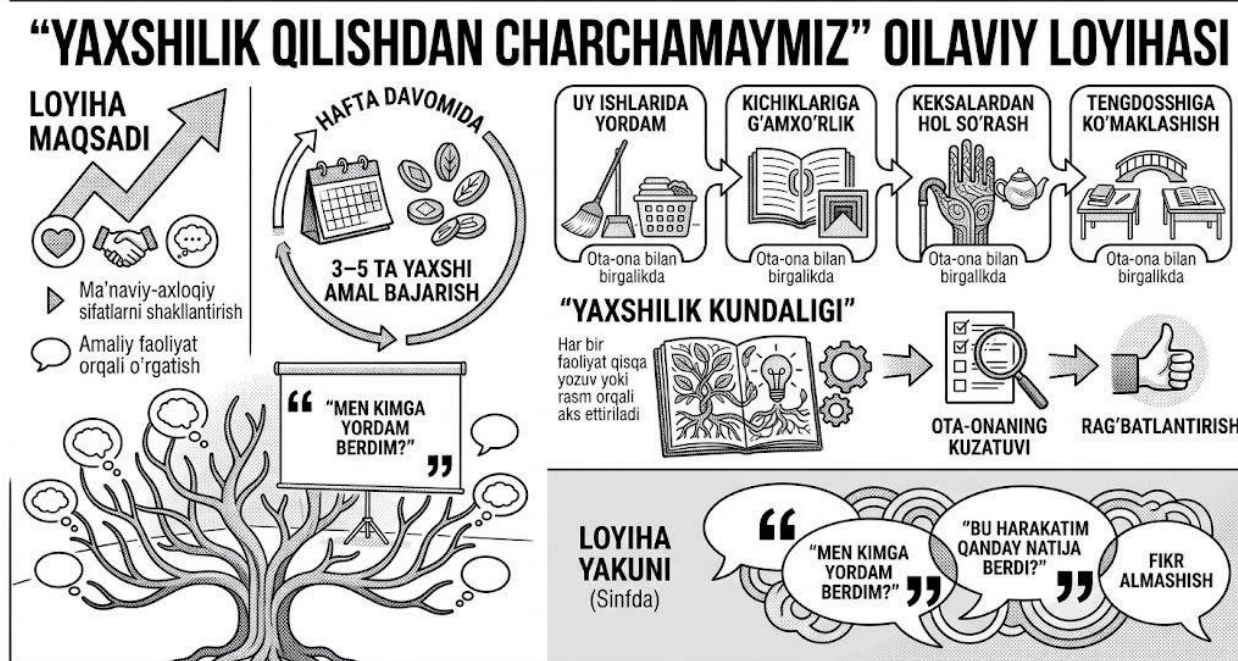
Birinchi mexanizm – tarbiyaviy maqsadlarni muvofiqlashtirish. Maktab va oilada o‘quvchiga qo‘yiladigan axloqiy talablarning mazmunan uyg‘un bo‘lishi tarbiyaviy ta‘sirning izchilligini ta‘minlaydi. Masalan, maktabda *halollik, mas‘uliyat, kattalarga hurmat va o‘zaro yordam* qadriyatlari targ‘ib qilinarkan, oilada ham mazkur xulqiy me‘yorlarning kundalik hayotda qo‘llab-quvvatlanishi muhimdir.

Ikkinchi mexanizm – ota-onalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish. Ota-onalarning farzand tarbiyasidagi mas‘uliyatini kuchaytirish uchun pedagogik maslahatlar, suhbatlar, seminarlar va individual tavsiyalar tashkil etilishi samarali hisoblanadi. Ota-onalarga bolaning yosh xususiyatlari, muloqot madaniyati, rag‘batlantirish va talabchanlikning maqbul nisbatlari, kitobxonlikni tashkil etish hamda raqamli muhitdan foydalanish madaniyati bo‘yicha tavsiyalar berish maqsadga muvofiq. *Masalan, 2–4-sinf o‘quvchisining topshiriqni mustaqil bajarishga intilishini qo‘llab-quvvatlash maqsadida ota-onaga “xatoni darhol tuzatib berish” o‘rniga, bolaning o‘z xatosini aniqlashiga yo‘naltiruvchi savollar berish tavsiya etiladi.* Jumladan, bola uy vazifasini bajarishda xatoga yo‘l qo‘ysa, ota-ona “Bu noto‘g‘ri, qaytadan yoz” demasdan, “Bu javobingni yana bir bor tekshirib ko‘r. Qaysi qismida xato bo‘lishi mumkin?” tarzida

murojaat qilishi mumkin. Bunday muloqot bolaning o‘z faoliyatini baholash, xatosini mustaqil aniqlash va mas‘uliyatni his qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchi mexanizm – o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasidagi muntazam kommunikativ hamkorlik. Hamkorlik faqat ota-onalar yig‘ilishi bilan chegaralanmasligi, balki individual suhbat, maslahat, elektron aloqa, birgalikdagi tadbirlar va o‘quvchi faoliyatini muhokama qilish shakllarida davom ettirilishi lozim. Bunday yondashuv o‘quvchining xulq-atvori va tarbiyaviy ehtiyojlarini yaxlit tarzda kuzatish imkonini beradi. Hamkorlikni zamonaviy raqamli vositalar asosida tashkil etish ota-onalarning bolaning tarbiyaviy rivojlanishidagi ishtirokini muntazamlashtirish imkonini beradi. Masalan, sinf rahbari **Google Classroom** platformasida ota-onalar uchun alohida axborot bo‘limini tashkil etib, unda haftalik tarbiyaviy topshiriqlar va qisqa tavsiyalarni joylashtirishi mumkin. Jumladan, “Haftaning yaxshi amali” topshirig‘i doirasida o‘quvchidan bir hafta davomida oilasiga yoki tengdoshlariga qilgan bitta foydali ishini yozib kelish, ota-onadan esa ushbu faoliyatni qisqa izoh bilan tasdiqlash so‘raladi. Keyingi mashg‘ulotda o‘quvchilar o‘z tajribalarini sinfda muhokama qiladilar. O‘qituvchi mazkur faoliyat natijalarini kuzatib, o‘quvchilarda yordam berish, mas‘uliyat, hurmat va hamkorlik kabi ma‘naviy-axloqiy sifatlarning namoyon bo‘lishiga doir qaydlarni yuritishi mumkin. Shu tarzda raqamli platforma oddiy axborot almashish vositasi bo‘lib qolmay, **o‘qituvchi–o‘quvchi–ota-ona o‘rtasidagi uzviy tarbiyaviy hamkorlikni ta‘minlovchi pedagogik vosita** sifatida qo‘llanadi.

To‘rtinchi mexanizm – oilaviy va maktab tarbiyaviy faoliyatini integratsiyalash. Oilaviy loyihalar, kitobxonlik kechalari, milliy qadriyatlarga bag‘ishlangan tadbirlar, “Oila qadriyatlari”, “Yaxshilik qilishdan charchamaymiz”, “Mening oilam – mening tayanchim” kabi loyihalar orqali o‘quvchi tarbiyaviy jarayonning faol ishtirokchisiga aylantiriladi. “Yaxshilik qilishdan charchamaymiz” loyhasini amalga oshirish bosqichlari 1-rasmda aks ettirilgan.

1-rasm. “Yaxshilik qilishdan charchamaymiz” loyhasini amalga oshirish bosqichlari.

Beshinchi mexanizm – ijobiy xulq-atvorni amaliy faoliyat orqali mustahkamlash. Ma‘naviy-axloqiy tarbiya faqat tushuntirish va suhbat bilan cheklanmasligi kerak. O‘quvchining kundalik

hayotida halollik, yordam berish, mas‘uliyatli bo‘lish, va‘daga amal qilish, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish kabi xatti-harakatlarini amaliy vaziyatlarda namoyon etishi uchun sharoit yaratish muhimdir.

O‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishda quyidagi metodlar samarali pedagogik vosita sifatida ajratildi:

		Rostgo‘ylik, mas‘uliyat
	Ota-ona va o‘qituvchi xatti-harakatlari	
Rolli o‘yin		
	Vaziyatni tahlil qilish va yechim topish	
	Ota-ona va bola hamkorligi	Mas‘uliyat, hamjihatlik
Rag‘batlantirish	Ijobiy xatti-harakatni e‘tirof etish	Faollik, o‘z-o‘zini nazorat qilish

Shunday qilib, ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning samaradorligi alohida metoddan foydalanishga emas, balki mazmun, metod, shakl va tarbiyaviy subyektlarning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari maktab va oilaning hamkorligini boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashning tashkiliy shakli emas, balki uzluksiz pedagogik mexanizm sifatida qarash zarurligini ko‘rsatadi. R. Mavlonova va hammualliflar pedagogik jarayonda tarbiya mazmunini o‘quvchining shaxsiy tajribasi va ijtimoiy munosabatlari bilan bog‘lash muhimligini ta‘kidlaydilar [3]. Bu holat boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axloqiy sifatlarni shakllantirishda maktab va oilaning birgalikdagi faoliyati zarurligini asoslaydi.

O. Hasanboyevaning boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy ishlarni tashkil etishga oid qarashlari ham o‘quvchi shaxsini tarbiyalashda turli pedagogik shakl va metodlardan tizimli foydalanish zarurligini ko‘rsatadi [4]. Xususan, suhbat, namuna, rag‘batlantirish, jamoaviy faoliyat va tarbiyaviy tadbirlarni o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish tarbiyaviy ta‘sirning samaradorligini oshiradi. Maktab va oila hamkorligining samaradorligi, avvalo, tarbiyaviy maqsadlarning umumiyligi, muntazam aloqa, o‘zaro ishonch va pedagogik mas‘uliyatning taqsimlanishiga bog‘liq. Ota-onani faqat maktab tomonidan beriladigan topshiriqlarni bajaruvchi subyekt sifatida emas, balki bolaning ma‘naviy-axloqiy rivojlanishida faol pedagogik hamkor sifatida ko‘rish zarur.

Shuningdek, zamonaviy sharoitda mazkur hamkorlikning shakllari ham kengayib bormoqda. An‘anaviy ota-onalar yig‘ilishlari bilan bir qatorda elektron muloqot, oilaviy ijodiy topshiriqlar, raqamli kitobxonlik loyihalari, masofaviy maslahatlar va ota-ona–bola–o‘qituvchi hamkorligidagi kichik loyihalardan foydalanish mumkin. Bunda raqamli vosita tarbiyaning maqsadi emas, balki maktab va oila o‘rtasidagi pedagogik aloqani qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqotda aniqlangan mexanizmlarni “maqsadni belgilash – hamkorlikni rejalashtirish – tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish – o‘quvchi xatti-harakatini kuzatish – natijani baholash – pedagogik tuzatish” ketma-ketligida tashkil etish mumkin. Mazkur sikl maktab va oilaning tarbiyaviy faoliyatini uzluksiz boshqarish imkonini beradi.

Xulosa. Maktab va oila hamkorligida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy-axloqiy tarbiyalash o‘quvchining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan yaxlit pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi lozim. Tadqiqot natijasida ushbu jarayonning asosiy samarali mexanizmlari sifatida tarbiyaviy maqsadlarni muvofiqlashtirish, ota-onalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish, o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasidagi muntazam kommunikativ aloqani ta‘minlash, oilaviy va maktab tarbiyasini integratsiyalash hamda ijobiy xulq-atvorni amaliy faoliyat orqali mustahkamlash belgilandi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tarbiya mazmuniga singdirish, ota-onalarni faol pedagogik hamkor sifatida jalb qilish hamda tarbiyaviy faoliyat natijalarini muntazam kuzatib borish hamkorlik samaradorligini oshiradi. Shu asosda maktab va oila hamkorligini bir martalik tadbirlar majmui emas, balki maqsadli, tizimli, uzluksiz va o‘zaro mas‘uliyatga asoslangan pedagogik mexanizm sifatida tashkil etish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ma‘naviy-axloqiy fazilatlarini barqaror shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Inomova M. O. Oila va maktab hamkorligida o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy tarbiyasi : pedagogika fanlari nomzodi ... diss. – Toshkent : TDPU, 2018. – 164 b.
2. Quronov M. Maktab va oila hamkorligining pedagogik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. – 180 b.
3. Epstein J. L. School, family, and community partnerships in teachers’ professional work // *Journal of Education for Teaching*. – 2018. – Vol. 44, No. 3. – P. 397–406. – <https://doi.org/10.1080/02607476.2018.1465669>
4. Quronov M. *Milliy tarbiya*. – Toshkent : Ma‘naviyat, 2007.
5. Inomova M.O. *Oilada bolalarning ma‘naviy-axloqiy tarbiyasi*. – Toshkent: TDPU, 1999. – 152 b.
6. Mavlonova R.A., To‘rayeva O.T., Holiqov K.M. *Pedagogika*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 320 b.
7. Hasanboyeva O.U. *Boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy ishlar metodikasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 210 b.
8. Джакбарова Махлиё Ибрагимджоновна METHODS OF DEVELOPING STUDENTS’ SPEECH SKILLS: Dzhabarova Makliyo Ibragimjonovna, independent researcher at Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi // *Таълим ва инновацион тадқиқотлар*. – 2024. – № 7. – B. 77-80.

9. Umurzoqova Zilola, Djakbarova Mahliyo Ibraximjonovna BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA OG‘ZAKI NUTQ KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH MASALASI // ReFocus. 2026. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/boshlang-ich-sinf-o-quvchilarida-og-zaki-nutq-ko-nikmalarini-rivojlantirish-masalasi> (дата обращения: 08.10.2026).
10. <https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=5524391571486764216&btnI=1&hl=en>